

УДК 368.042

ОЦІНКА СТАНУ ОBOB'ЯЗKOBOTO ДEPЖAВHOTO CТPAХУBAHHЯ В УКPAЇНІ

Мужилівський В.В., аспірант

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури

У статті розглядаються проблеми обов'язкового державного страхування, визначено економічну природу обов'язкового державного страхування та основні напрямки державної політики у цьому секторі.

Ключові слова: обов'язкове державне страхування, невикористані страхові платежі, регулювання обов'язкового страхування.

Постановка проблеми. Перехід до ринкових відносин, що засновані на різноманітних формах власності, формування в Україні розвинутої системи господарювання створюють об'єктивні передумови для розвитку страхової галузі, яка має забезпечувати стійкість макроекономічної системи та діяльності окремих суб'єктів підприємництва, всієї спільноти. Найбільший виклик вітчизняного страхового сектору – це вплив демографічних тенденцій, погіршення здоров'я населення, природних катаклізмів, а також постійно зростаючих техногенних ризиків (атомна енергетика, катастрофи екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру). Значною мірою покриття цих збитків повинна брати на себе держава. Завдання зменшення непередбачених відшкодувань з державного бюджету обумовлює запровадження обов'язкового страхування.

Аналіз публікацій. Про постійну увагу до розвитку ринку обов'язкового страхування, вдосконалення державного регулювання цих видів та особливих умов його здійснення свідчить значна кількість публікацій науковців: В. Крюков [5], В. Базилевич [6], Н. Внукова [8], О. Гаманкова [7], Л. Нечипорук [9] та інші науковці.

© Мужилівський В.В., 2011

Проте теоретичні аспекти регулювання страхової діяльності в сучасних умовах, як правило, відстають від практики. Недослідженим є питання визначення економічної природи обов'язкового державного страхування, його значення в процесі становлення і розвитку страхового ринку.

Метою даної статті є виявлення актуальних проблем здійснення обов'язкового державного страхування та визначення основних напрямків державної політики у цьому секторі.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняний страховий ринок за роки свого становлення став відносно розвинутим. Наприкінці 2010 р. в Україні діяло 451 страхова компанія, з якої - 70 страховиків зі страхування життя. Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Активи страховиків станом на 30.09.2010 р. сягнули 43,9 млрд. грн. Усього упродовж дев'яти місяців ними було укладено більше 19 млн. договорів, що на 29,6% більше, ніж у минулому році за відповідний період. На 8,8% збільшились обсяги надходжень валових страхових платежів і склали 15,4 млрд. грн. [1]. Основні показники страхової діяльності набирають тенденцій якісних змін щодо стабілізації страхового ринку.

У цілому страховий сектор розвивається досить динамічно, навіть у порівнянні з іншими країнами. Разом з тим слід зазначити, що цей розвиток має нерівномірний та дискретний характер, оскільки не відповідає зростаючим потребам національної економіки, а загальний його рівень суттєво відстає від середньоевропейських параметрів. Недокапіталізованість страхових компаній, нерозвиненість медичного та недержавного пенсійного страхування виступає серйозним бар'єром для забезпечення реального сектору вітчизняної економіки довгостроковими фінансовими ресурсами.

Одним з головних чинників такого стану справ є недосконале правове середовище та вади державного регулювання. Нормативно-правова база, що покликана регулювати різні аспекти страхової діяльності, у тому числі обов'язкове державне та недержавне страхування, є досить суперечливою та не повністю сформованою.

Держава встановлює з урахуванням інтересів всього суспільства перелік видів обов'язкового страхування. Обов'язкове страхування (compulsory insurance) – форма страхування, що встановлюється нормативним законодавством і ґрунтується на принципах обов'язковості як для страхувальника, так і для страховика. Для здійснення обов'язкового страхування, згідно ст. 7 Закону України «Про страхування» [2], Кабінет Міністрів встановлює порядок і правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методик актуарних розрахунків [3]. Законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування) [4].

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, з визначених законодавством 37 видів обов'язкового недержавного страхування фактично діючими є 19 [1]. На сьогодні у науковців та фахівців страхового ринку немає однозначної думки щодо кількості обов'язкових видів страхування, їх потреби, не сформовані спільні цінності, які б відповідали інтересам держави та суб'єктам страхового ринку.

З практики застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції, державне обов'язкове страхування визначається як форма страхування, за якої страхувальники сплачують страхові внески за рахунок державного бюджету.

Аналіз нормативних джерел дає змогу відокремити такі види державного обов'язкового страхування:

- державне обов'язкове особисте страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори; службових осіб державної контрольно-ревізійної служби;
- обов'язкове державне особисте страхування посадових осіб органів державної податкової служби;
- державне обов'язкове страхування службових осіб державних органів у справах захисту прав споживачів;
- обов'язкове державне страхування життя і здоров'я народних депутатів України; працівників державної лісової охорони; посадових осіб інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю; державних виконавців; посадових осіб Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації і його територіальних органів; спортсменів вищих

категорій.

Поділяючи висловлену Крюковим В.П. ще у 1924 р. думку, що хоча «юриспруденція у страховій справі взагалі відіграє домінуючу роль», саме «економіка страхування ... є причиною юридичних наслідків» [5], автор вважає, що обов'язкове державне страхування в Україні не повною мірою відповідає науковим уявленням щодо страхових відносин як частини відносин розподілу страхових фондів.

На думку В.Д. Базилевича, страхування, як і фінанси, виражає відносини щодо акумуляції та цільового використання грошових засобів. Він зазначає, що особливості страхування виявляються у властивих йому функціях [6].

Виходячи з того, що функції страхування є об'єктивним вираженням його сутності, О.О. Гаманкова зазначає, що першою, головною функцією страхування вважається його захисна функція (в літературі її ще називають «ризикова»). Вона обумовлюється економічною природою страхування і майже однотайно визнається вітчизняними науковцями. Захисна функція проявляється в тому, що розподільні і обмінні відносини, які виражає економічна категорія страхування (в тому числі соціальне і комерційне), пов'язані із формуванням цільових грошових фондів, призначених для забезпечення страхового захисту учасників створення таких фондів [7].

Розглядаючи функцію страхування взяття страховиком за певну плату на певний строк матеріальної відповідальності перед страхувальником за наслідки від реалізації ризику, передбаченого договором чи чинним законодавством, відмічено, що вона передбачає обов'язок страховика здійснити відшкодування збитків у разі реалізації ризику та право привласнити страхові премії за умови нереалізованого ризику. У нормативному законодавстві обов'язкового державного страхування в Україні визначено, що страхові платежі, не використані у поточному році на виплату страхових сум, підлягають зарахуванню в рахунок чергових платежів, а кошти, яких не вистачає на виплату страхових сум, доплачуються страхувальником. Можна стверджувати, що у цьому виді страхування ця функція не діє.

Н.М. Внукова, розглядаючи функції та принципи страхування, зазначає, що відшкодування фактичних збитків (страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми при настанні страхового випадку) – це центральний принцип страхування. Важливою особливістю грошового обігу, безпосередньо пов'язаного з наданням страхового захисту, є його ризиковий характер, імовірнісний характер, тому що в основу формування страхових резервів покладено ймовірність настання страхового випадку [8].

Вищезазначене дає змогу зробити висновок, що в обов'язковому державному страхуванні не діють також функції формування страхового фонду (резерву) та грошового відшкодування збитків, оскільки зарахування страхових платежів в рахунок чергових не надає змоги страховику формувати страховий резерв достатніх виплат.

Зміщення акцентів на безпосереднє здійснення страхової виплати з державного бюджету та застосування альтернативних методів має небажані практичні наслідки, пов'язані з неадекватним очікуванням суспільства стосовно страхування.

Поділяючи думку Л.В. Нечипорук, яка зазначає, що ліквідація монополії держави у сфері страхування зумовила перехід від директивно-планового до вільного ціноутворення на страховий захист [9], вважаємо, що це трактування не торкнулося обов'язкового державного страхування. Попри те, що розмір страхового платежу залежить від страхового тарифу і страхової суми, в деяких видах обов'язкового державного страхування він взагалі не визначений. Наприклад, в умовах обов'язкового державного страхування державних виконавців суми страхових платежів устанавлюються щорічно страховиком за погодженням з Мінфіном під час формування державного бюджету на наступний рік [3]. А в умовах обов'язкового державного страхування працівників державної лісової охорони - у розмірі 0,25 відсотка річного фонду оплати праці, виходячи з фактичної заробітної плати застрахованих [10]. У зв'язку з зазначеним виникає потреба актуарного обґрунтування розмірів страхових платежів.

Розуміння причин та наслідків таких процесів у здійсненні обов'язкового державного страхування можливе з позицій історичного підходу. Умови здійснення цього виду страхування віддзеркалюють період сформованої державної страхової монополії, яка формувалася з 1967-го по 1991 р. на союзно-республіканських принципах. В Україні було створено власне Правління державного страхування, що підпорядковувалося Правлінню державного страхування СРСР і Міністерству фінансів республіки. Як наслідок – ці види страхування дуже слабо кореспонду-

ються з реальним страхуванням та не відповідають засадам функціонування ринкової економіки, незважаючи на те, що пройшло вже два десятиріччя з початку ринкових перетворень в нашій країні.

Проведене дослідження показало, що в умовах після кризового розвитку страхового ринку особливої актуальності набувають стратегічні заходи з боку держави щодо підтримки національного страхового ринку, зміни страхової політики та здійснення її на якісно нових засадах. Актуальним стає питання проведення обов'язкового державного страхування за видами, що враховують сучасні економічні реалії, підвищення оперативності та гнучкості реагування на всі ринкові зміни, активне залучення до страхових процесів широких верств населення через впровадження соціально значущих обов'язкових видів страхування.

За державним обов'язковим страхуванням страховими організаціями отримано 7,5 млн. грн. страхових платежів за 2009 р. [1], що у порівнянні з минулим роком у 2,4 рази менше, а у порівнянні з 2007 р. – менше у 4,3 рази (табл.1).

Динаміка співвідношення страхових платежів

Таблиця 1

Види страхування	Валові страхові премії (тис. грн.)						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	9 міс. 2010
Всього з усіх видів страхування	19 431,4	12 853,5	13 830,0	18 008,2	24 008,6	20 442,0	15434,7
Недержавне обов'язкове страхування	562,1	931,1	954,2	1427,2	2 016,0	2 314,7	1945,5
Частка недержавного обов'язкового страхування, %	2,9	7,3	6,9	7,9	8,4	11,3	12,6
Державне обов'язкове страхування	87,8	82,3	96,3	32,4	17,7	7,5	2,9
Частка державного обов'язкового страхування, %	0,46	0,64	0,7	0,18	0,08	0,04	0,02

Як свідчать дані табл. 1, частка недержавного обов'язково страхування відносно отриманих страхових платежів по ринку, починаючи з 2004 р., збільшується, загалом її питома вага складає майже тринадцять відсотків. Частка державного обов'язково страхування стосовно отриманих страхових платежів складає лише 0,02 %.

Одним з суттєвих чинників, що негативно впливає на розвиток ринку в цілому, є інформаційна закритість державного регулятора та страховиків, зокрема нестача інформації щодо результатів діяльності та послуг, що вони надають. У нашому дослідженні зіткнулись з проблемою майже цілковитої закритості інформації щодо отримання страхових платежів та здійснення страхових виплат у розрізі видів обов'язкового державного страхування, відсутністю своєчасної та якісної статистики. Така ситуація ускладнює докладний аналіз страхового ринку та унеможливує порівняння вітчизняного ринку з ринками інших країн. Існуючі законодавчі вимоги та процедури розкриття інформації не відповідають міжнародно визнаним стандартам і потребам споживачів страхових послуг.

Стосовно страхових виплат, аналогічно, частка недержавного обов'язково страхування збільшується, а частка державного обов'язкового страхування стосовно отриманих страхових платежів майже дорівнює нулю (табл.2).

Динаміка співвідношення страхових виплат

Таблиця 2

Види страхування	Страхові виплати (тис. грн.)						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	9 міс 2010
Всього з усіх видів страхування	1540,3	1894,2	2599,6	4 212,9	7 050,7	6 737,2	3 953,3
Недержавне обов'язкове страхування	130,9	127,3	176,9	276,9	532,1	662,5	594,5
Частка недержавного обов'язкового страхування, %	8,5	6,7	6,8	6,6	7,6	9,8	15,0
Державне обов'язкове страхування	78,5	78,2	84,7	36,1	16,7	7,1	2,7
Частка державного обов'язкового страхування, %	5,1	4,1	3,3	0,9	0,2	0,1	0,07
Частка страхових виплат по обов'язковому державному страхуванню, %	89,4	95,0	88,0	111,4	94,4	94,7	93,1

Згідно чинного законодавства, що регулює обов'язкове державне страхування, витрати страховика на його проведення встановлюються в розмірі 6 відсотків загальної суми цих платежів. Як свідчать дані табл. 2, страхові виплати по обов'язковому державному страхуванню, що отримали застраховані особи (члени їх сімей), складають у середньому 95,2% страхових платежів, відповідно, витрати – до 5%.

Проведене дослідження показало, що необхідно чітко визначити державну політику щодо обов'язкового державного страхування, провести належну експертизу соціально-економічної доцільності діючих видів страхування, та забезпечити запровадження значущих для суспільства видів страхування. На погляд автора, відмова від обов'язкового державного страхування є об'єктивною необхідністю через її несуттєвий вплив.

Питання заміни обов'язкового державного страхування на безпосереднє здійснення компенсаційної виплати з державного бюджету головними розпорядниками бюджетних коштів за цільовими платежами за місцем роботи потерпілих, як було передбачено пунктом 10 Прикінцевих положень Закону України «Про страхування», вирішено частково. На сьогодні діють порядок та умови здійснення компенсації шкоди, заподіяної працівникам прокуратури, митного органу, суддів, які раніше надавалися за умов державного обов'язкового страхування.

Для України в найближчому майбутньому зостануться обов'язковими види страхування, які повинні регулюватися з урахуванням посилення рівня захищеності прав та інтересів всіх учасників страхового ринку.

Державне обов'язкове медичне та пенсійне страхування стане рушійною силою майбутнього страхування. В Україні спостерігаються демографічні проблеми: низький рівень дітноро-

дження, старіюче населення. Слід погодитись, що одним з найголовніших та невідкладних обов'язків української політичної, економічної, фінансової та страхової еліти є пошук правильного рішення для введення масштабного обов'язкового загального державного медичного, пенсійного й допоміжного страхування у розумному поєднанні системи соціального забезпечення зі стимулами для приватного капіталу.

Висновки:

1. Централізація страхування до ринкових трансформацій в Україні позначилася на формуванні обов'язкового державного страхування. Симбіоз безпосереднього здійснення компенсаційної виплати з державного бюджету потерпілому за умови недостатності коштів у страховика, зарахування в рахунок чергових страхових платежів, не використаних у поточному році на виплату страхових сум, і змісту страхування роблять обов'язкове державне страхування ще більш невпорядкованим.

2. За державним обов'язковим страхуванням страховими організаціями отримані мізерні страхові платежі, частка яких стосовно отриманих страхових платежів майже дорівнює нулю. Українським законодавцям давно час замислитися, з якими ризиками стикаються повсякденно приватні особи, та де справді існує потреба в солідарному підході. Основним критерієм запровадження державного обов'язкового страхування є соціально-економічна доцільність.

3. Регулювання державного обов'язкового страхування не відповідає вимогам ринку. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України повинна виокремити категорії: державне обов'язкове страхування та обов'язкове страхування; підвищити прозорість страхового ринку, своєчасно оприлюднювати інформацію щодо отримання страхових платежів та здійснення страхових виплат у розрізі видів: обов'язкового державного страхування та обов'язкового страхування.

4. Україна має реальний шанс – за умови впровадження медичного та пенсійного страхування – досягти не тільки стабільного зростання страхового сектору з двозначними показниками, але протягом одного десятиліття вийти на рівень інших країн Центральної та Східної Європи.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вдосконалення системи обов'язкового страхування в Україні шляхом аналізу соціально-економічної доцільності кожного із закріплених нормативно-правовою базою обов'язкових видів страхування, а також вивчення досвіду країн із розвинутими ринками страхових послуг.

Література:

1. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – /Держфінпослуг України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/>
2. Закон України «Про страхування» зі змінами від 22.12.2010 N 2850-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Про затвердження Порядку та умов обов'язкового державного страхування державних виконавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
5. Крюков В.П. Очерки по страховому праву. Систематическое изложение и критика юридических норм страхового дела / В.П. Крюков. – Саратов: Книгоиздательство В.З. Яксанова, 1925. – 156 с.
6. Страхування: Підручник / В.Д. Базилевич [та ін.]. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
7. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
8. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник / Н.М. Внукова [та ін.]. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 656 с.
9. Нечипорук Л.В. Страховий ринок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації: [монографія] / Л.В. Нечипорук. – Х.: Право, 2010. – 280 с.
10. Про затвердження Порядку та умов обов'язкового державного страхування працівників державної лісової охорони / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

Аннотация

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Мужиливский В.В., аспирант

Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры

В статье рассматриваются проблемы обязательного государственного страхования, определена экономическая природа обязательного государственного страхования и основные направления государственной политики в этом секторе.

Ключевые слова: обязательное государственное страхование, неиспользованные страховые платежи, регулирование обязательного страхования.

Summary

ASSESSMENT OF COMPULSORY STATE INSURANCE
IN UKRAINE

Muzhilivskiy V.V., post-graduate student

Kharkiv State Technical University of Construction and Architecture

In this article the problems of compulsory state insurance is considered, the economic nature of compulsory state insurance and basic directions of state policy in this sector is determined.

Key words: compulsory state insurance, unused insurance payments, regulation of compulsory insurance.

Надійшла до редакції 25.03.2011 р.

Науковий керівник: Внукова Н.М., д. е. н., професор